

4. Kwiatkowska – Kowal B., koncepcja zadaniowa kształcenia nauczycieli w uniwersytetach, (w:) Kwiatkowska H., Kotusiewicz A. (red.), Nauczyciele nauczycieli. Z teorii i praktyki kształcenia nauczycieli, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Łódź 1992.
5. Nowak-Dziemianowicz M., Wielki Przegrany Współczesności. Polski nauczyciel jako podmiot i przedmiot Kształcenia, (w:) Rudnicki P., Kutrowska B., Nowak-Dziemianowicz M. (red.), Nauczyciel: misja czy zawód? Społeczne i profesjonalne aspekty roli, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2008.
6. Okoń W., Nowy słownik pedagogiczny, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2004.
7. Plewka Cz., Uwarunkowania zawodowego rozwoju nauczycieli, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2009.
8. Poprawa jakości kształcenia nauczycieli, Komunikat Komisji Rady i Parlamentu Europejskiego, Bruksela, 3.8.2007.
9. Prucha J., Pedeutologia, (w:) Pedagogika. Tom II. Pedagogika wobec edukacji, polityki oświatowej i badań naukowych, Śliwerski B. (red), Wydawnictwo GWP, Gdańsk 2006.
10. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 r. w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela.
11. Sielatycki M., Kompetencje nauczyciela w Unii Europejskiej, (w:) Sujak – Lesz K. (red.), Kształcenie nauczycieli w szkole wyższej. Wybrane zagadnienia, Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2008.

The article deals with the social and governmental changes of the late XXth – beginning XXIst century.

It is noted that similar phenomena occur in the European Union's countries.

Such processes are observed in the educational process in modern school, demanding restructuring process of thinking, awareness of the new reality, new tasks and functions of society.

Key words: *European union, professional competences, civilization, the educational process.*

doi:10.15330/esu.9.112-119

УДК 37.015.311

ББК 60.524.251

Надія Яшин

АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Стаття присвячена вивченню питання актуальності формування толерантності у студентів-юристів. Здійснено аналіз науково-педагогічної літератури відповідно до теми дослідження. Висвітлено значення поняття "толерантність". Визначено чинники, які впливають на формування толерантної особистості. Зроблено акцент на необхідності та ефективності виховання толерантності у період навчання у вищому навчальному закладі. Розглянуто особливості студентського віку, який є найсприятливішим періодом для становлення особистості студента та його світогляду. Охарактеризовано роль юриста у суспільстві. З'ясовано місце толерантності в системі гуманістичних цінностей правника. Обґрунтовано важливість цієї якості для його професійної діяльності. Подано приклади нетолерантної поведінки представників юридичної професії. Виокремлено завдання та вміння юриста, необхідні для ефективної юридичної практики.

Ключові слова: *толерантність, толерантна особистість, студентський вік, вища освіта, юрист, виховання.*

XXI століття – це період загострення конфліктів, зумовлених національними, расовими, культурними відмінностями між людьми, розмаїттям релігійних і політичних поглядів. У суспільстві помітна тривожна тенденція щодо недотримання культурно-етичних норм спілкування й людського ставлення один до одного. Зростання агресії та насильства, злочинності та тероризму, втрата моральних орієнтирів поведінки та розгортання міжособистісної ворожнечі в останні десятиліття заставляють людство звернутись до загальнолюдських цінностей, до яких, в тому числі, відноситься й толерантність.

Сьогодні необхідно подолати перешкоди, які розділяють людей, зміцнити між ними взаємини, що базуються на засадах гуманізму та взаєморозуміння, шукати ефективні механізми виховання студентів у дусі толерантності, поваги до прав і свобод інших незалежно від їхнього світосприйняття і способів мислення. Відтак проблема виховання молодого покоління на ідеях толерантності набуває все більшої актуальності та постає одним з пріоритетних завдань сучасної вищої освіти.

Толерантність як науковий феномен дискутується як на теренах України, так і поза її межами. У педагогічному контексті толерантність розглядалася у працях таких авторів, як М. Карандаш, Л. Завірюха, М. Боритко, О. Байбаков, П. Комогоров, Ю. Тодорцева, Т. Білоус, Я. Довгополова, В. Калошин, В. Рахматшаєва та інших. Теоретичні основи толерантності подано у працях С. Щеколдіної, М. Міріманової, О. Асмолова, В. Бабкіна, В. Горбатенко, А. Зимбулі, В. Золотухіна, Н. Круглової, І. Оніщенко, В. Лекторського. Проблеми толерантності молоді досліджували О. Хижняк, О. Зарівна, І. Жданова, О. Грива, О. Батуріна, Ю. Грачова, О. Рибак, П. Степанов, О. Пугачова, О. Волошина, О. Ісаєва, О. Цируль, О. Желнович. Свій внесок у розкриття проблем співвідношення толерантності та права зробили такі вчені, як В. Толпикін, В. Шалін, В. Павлов, О. Шукін, І. Галицький, Н. Колесніченко, Д. Чернушенко, О. Тарасишина.

Однак в Україні кількість наукових досліджень, присвячених проблемі виховання толерантності, не є достатньою, оскільки поняття “толерантність” порівняно нове у науковому дискусійному полі України. Зокрема, ґрунтовних досліджень, пов’язаних із проблемою формування толерантності студентів вищих навчальних закладів у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу, на даний момент у нас немає.

Мета статті – дослідити актуальність формування толерантності в студентів-юристів, що, ймовірно, дасть згодом змогу використати результати даних наукових розвідок для дослідження питання виховання толерантності студентів вищих навчальних закладів у процесі гуманітарної підготовки.

Розглянемо трактування поняття “толерантність”. Толерантність означає повагу, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності. Їй сприяють знання, відкритість, спілкування і свобода думки, совісті і переконань. Толерантність – це гармонія у різноманітті. Це чеснота, яка робить можливим досягнення миру і сприяє заміні культури війни культурою миру [4, с. 177].

Аналізуючи поняття толерантності у правовому контексті, О. Тарасишина визначає толерантність як “одну із чеснот і високих цінностей, що передбачає пошану і визнання рівності, що виражається у придушенні відчуття неприйняття, викликаного всім тим, що знаменує в іншому “інше”, при цьому припускаючи настроєність на порозуміння і діалог з іншим, визнання його прав на відмінність, відмову від зведення різноманіття до одноманітності або переважання будь-якої

однієї точки зору, а також від домінування і насильницьких дій проти іншого через визнання різних людських культур, норм поведінки й прав” [5, с. 17]. Дослідниця розглядає толерантність як поняття, наближене за своєю суттю до понять “свобода” та “справедливість”. Важливість цієї проблеми зумовлена тим, що поняття справедливості та толерантності нерозривно пов’язані із застосуванням права, формами його реалізації, здійсненням юридичної діяльності, а також забезпеченням прав і законних інтересів особи [5, с. 3].

Ми розглядаємо толерантність як показник вихованості особистості та свідому лінію поведінки, в основі якої лежить повага до іншої людини, шанобливе й стримане ставлення до неї, що допомагає запобігти, уникнути чи вирішити будь-які конфлікти. Зважаючи на це, толерантність є запорукою “подолання соціальної напруги та необхідною умовою забезпечення миру, безпеки, сталого соціально-економічного розвитку та гуманних взаємин” [7, с. 106].

Толерантність не притаманна людині від самого народження. Її потрібно прищеплювати поки вона не стане однією з якостей людини, свого роду спонтанним рефлексом. Від природи у характері кожного індивіда закладені добрі і погані спадкові риси: милосердя та жорстокість, альтруїзм та егоїзм, схильність до агресії, насильства та здатність прощати й створювати дружню атмосферу. Жодну із цих рис неможливо викоринити. Але кожну можна, більшою чи меншою мірою, розвинути чи, навпаки, призупинити її подальший розвиток. Це потребує спеціальної емоційної та інтелектуальної праці, формування стереотипів та самосвідомості, що забезпечується процесом виховання, яке є цілеспрямованим і систематичним формуванням особистості, що відбувається під впливом багатьох чинників. Виховання толерантності розпочинається в сім’ї. Значну роль в цьому відіграють також держава, релігія, культура, література, засоби масової інформації та навчальні заклади.

Виховання толерантності охоплює: формування негативного ставлення до насильства та агресії; виховання пошани до інших людей, їхньої культури та звичаїв й традицій; розвиток здібностей до толерантного спілкування, незалежно від світогляду інших. Результатом виховання толерантності є отримання особистості, у якій присутні дух партнерства, позитивне ставлення до людської гідності, вміння взаємодіяти з людьми, не залежно від їхньої національної, політичної, соціальної, релігійної приналежності та поглядів.

Виховання толерантності виступає необхідністю, насамперед, для такої категорії населення, як студентство, адже саме від них залежить майбутнє як нашої держави, так і усієї планети. Вища освіта повинна сприяти тому, щоб молоді люди усвідомили й перейняли ті моральні цінності, які б дозволили їм діяти максимально корисно для суспільства, які б вони пронесли крізь усе своє життя, а згодом змогли б передати наступним поколінням.

Простежимо, як період навчання у вищих навчальних закладах може впливати на виховання толерантності і формування усієї системи цінностей сучасного студентства. У напрямку вирішення даної проблеми варто акцентувати увагу на особливостях студентського віку. Сучасні студенти – це, насамперед, молоді люди у віці 17–25 років. Молодь як соціально-вікова категорія є цікавою для дослідження з точки зору вивчення її поведінки, інтересів, факторів й передумов її виховання. Студентський вік має свою специфіку, яка проявляється, в першу чергу, в особливостях діяльності студентів. ВНЗ надають їм можливість спілкуватися з різними людьми та спостерігати за безліччю різних способів життя. Водночас,

здобуття вищої освіти – це центральний період становлення людини як особистості в цілому, що стосується і психологічних, і фізіологічних, і соціальних показників, тому студентські роки є надзвичайно сприятливими у контексті питання формування толерантності як цінності.

Г. Блімлінг називає студентів у віці від 18 до 24 років “молодими дорослими”. На його думку, “саме у цей час молоді люди починають інтегрувати свою ідентичність, підвищувати свій інтелектуальний розвиток і засвоювати особистий ряд переконань і цінностей” [8, с. 135]. “Цей період дозволяє краще усвідомити поняття “рівність” та “особисті права”, зрозуміти, що таке колективне функціонування людства й покращити знання про об’єктивні критерії моральних суджень” [8, с. 151].

А. Горянська зазначає, що у зв’язку з професіоналізацією студентам властива перебудова мотивації всієї системи ціннісних орієнтацій, інтенсивне формування спеціальних здібностей, становлення та стабілізація характеру, подальше вдосконалення інтелекту, активний розвиток моральних та естетичних почуттів, оволодіння повним комплексом соціальних ролей дорослої людини: громадянських, сімейних, професійно-трудова тощо. На фоні підвищеного інтересу до себе, свого власного світу, розвиненої рефлексії формується особистісна та життєва позиція молодої людини, котра прагне не лише відстоювати власну думку, але й починає відчувати відповідальність за свою особистість та оволодіває умінням приймати іншого у нових обставинах [1, с. 84].

Схожого погляду дотримується і В. Чопей, стверджуючи, що “саме на студентські роки припадає процес самоутвердження молодої людини”. На переконання автора, “навіть якщо студент до вступу до ВНЗ не був особливим прибічником толерантного ставлення, то ця його позиція може бути змінена у процесі навчання” [6, с. 53–54].

Я. Довгополова зауважує, що “у молодих людей активно накопичується життєвий досвід, формується самооцінка і здатність до об’єктивного оцінювання інших людей” [2, с. 70]. У молодому віці, за словами дослідниці, “особливо важливо виробити механізм формування толерантності, взаєморозуміння, здатності зважати на різні й навіть протилежні точки зору, зіставляти їх зі своєю позицією, виходити з перспектив взаємодії різних осіб (груп) за “одночасної координації” цих перспектив у системі життєвих стосунків молодих людей, їх світогляду” [2, с. 50].

Підтримуючи думки вчених, Л. Кавун також вважає “студентський вік важливим періодом у психосоціальному розвитку людини, оскільки він пов’язаний із формуванням системи цінностей стосовно себе й світу в цілому”. Тому у рамках університетської освіти, з точки зору науковця, необхідно “створювати умови для формування у свідомості студентів установок ціннісного толерантного ставлення до інших людей та життя загалом” [3, с. 160].

Таким чином, роки навчання у ВНЗ є справді найсприятливішим періодом для становлення особистості студента, формування його світогляду й системи цінностей, у якій толерантність посідає особливе місце. У цьому питанні важливу роль відіграє те, що головними напрямками життєдіяльності студентів є не лише професійне навчання, але й особистісне зростання й самоствердження, розвиток інтелектуального потенціалу, духовне збагачення й фізичне самовдосконалення.

Юристові відводиться вагома у суспільстві роль, яка полягає в утвердженні ідеалів справедливості та рівності. До працівників юридичної професії ставлять підвищені моральні вимоги, що пояснюється особливою довірою людей до них,

адже вони здійснюють захист прав та інтересів громадян, вирішують їхні долі. Потрібно забезпечити правоохоронні органи й установи компетентними кадрами, які не лише володіють відмінними знаннями у сфері права, але й наділені такими професійними якостями, які відповідають моральним нормам та загальнолюдським цінностям. Високопрофесійна діяльність юриста значно залежить від його особистісних характеристик, одна з яких – толерантність.

Після закінчення університету випускники юридичного факультету можуть працювати на посадах судді, слідчого, юрисконсульта, адвоката, нотаріуса тощо. Вони повинні бути здатними виконувати такі завдання, як: складання юридичних документів, забезпечення законності, захисту і безпеки громадян, надання консультацій з питань права, здійснення правового виховання правопорушників, винесення вироку підсудним. Специфіка професійної діяльності юристів полягає в тому, що у своїй роботі вони стикаються з особливими моральними ситуаціями, які зазвичай не зустрічаються в інших професіях. Тому, щоб виконувати усі ці функції, юристам потрібно володіти цілим рядом особистісних моральних якостей, щоб стати справжнім професіоналом у своїй справі.

Юридична діяльність передбачає роботу з різними категоріями людей, тому етично-моральні аспекти є вельми істотні у повсякденній практиці. Міжособистісна комунікація займає значний відсоток роботи юристів. Вона включає бесіди з правопорушниками, допити, переговори, виступи в суді, консультування. Така діяльність потребує вміння толерантно взаємодіяти та співпрацювати з іншими, створювати навколо себе мікроклімат духовності. Юристові необхідно мати широкий кругозір і високий рівень громадянської свідомості, бути уважним до потреб підлеглих і клієнтів.

Сьогодні у правовій сфері можна спостерігати такі прояви відсутності толерантності, як брутальність, різкість, нетактовність з боку слідчого, прокурора, судді, адвоката по відношенню до певних категорій людей. Прокурор і адвокат іноді втрачають самовладання під час дебатів у суді. Вирок судді часом залежить від його упередженості стосовно деяких осіб. Нотаріуси та юристи іноді демонструють нетерпимість та неповагу в спілкуванні з клієнтами. Таким чином, юристам особливо необхідний високий рівень толерантності, оскільки ігнорування ними правових цінностей та норм моралі може призвести до порушень законності, зловживання владою та службовим становищем, всюдозволеності й несправедливості. Від культури їхньої поведінки в чималій мірі залежить розкриття скоєних злочинних діянь і встановлення істини в кримінальній та цивільній справах.

У зв'язку з цим юрист повинен: захищати права і свободи громадян; визначати та розуміти головні причини ситуації клієнта, які спричинили необхідність правозахисної діяльності; вміти спілкуватися на належному рівні та налагоджувати відносини з представниками різних когорт населення; вміти вести переговори, встановлювати продуктивний особистісно-діловий контакт з клієнтом, планувати тактику розвитку міжособистісної взаємодії; враховувати вікові, етнічні, соціальні, конфесійні та інші особливості клієнта при взаємодії з ним; вміти працювати в команді, співпрацювати з іншими фахівцями; чітко визначати стратегію і тактику необхідної поведінки з клієнтом для позитивного вирішення правової проблеми; володіти методикою роботи з неповнолітніми правопорушниками і дітьми, які залишились без батьків; контролювати свої дії в конфліктних ситуаціях; виносити справедливе судові рішення; виявляти повагу до колег та всіх учасників юридичного процесу; виключати у своїй роботі дискримінацію за расовими, національними,

майновими чи іншими ознаками; дотримуватися принципів етики юриста; володіти культурою поведінки та мовлення; поважати честь і гідність кожної особи; вміти усунути непорозуміння, вийти із конфліктної ситуації; вислухати співрозмовника, хоч би якої важливості не була його проблема; стежити за дотриманням законів і морально-етичних норм суспільства; виключити зі своєї поведінки грубість, зарозумілість, зневагу; висловлювати толерантно суть своєї позиції, достойно відстоювати й обґрунтовувати свою точку зору; тримати у таємниці всю інформацію, що стосується клієнта, за винятком тих випадків, коли розголошення інформації дозволяється або вимагається нормами професійної поведінки чи законом; виявляти небайдужість до біди, нещастя інших людей, у тому числі і до таких, які через збіг складних життєвих обставин опинилися серед правопорушників.

Отже, наявність толерантності як особистісної якості слідчого, судді, прокурора, адвоката чи нотаріуса в певній мірі характеризує їх духовно-моральний образ. Необхідно, щоб толерантність перетворилася на одну з обов'язкових якостей випускника юридичного факультету. В професійній свідомості юристів має існувати повага до права, закону і він повинен діяти відповідно до професійної етики. Таким чином, виховання толерантності – це шлях до гуманізації суспільства й проголошення курсу на гуманізацію вищої освіти є дійсно нагальною потребою для України.

Перспективними напрямками подальших наукових розвідок у напрямку формування особистості майбутнього юриста вважаємо дослідження проблеми виховання толерантності студентів ВНЗ у процесі гуманітарної підготовки.

1. Горянська А.М. Психологічні особливості розвитку толерантності майбутніх учителів / А.М. Горянська // Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомилинського. – 2011. – Т.2, Вип. 7. – С. 84-88.
2. Довгополова Я.В. Формування толерантних відносин студентів у полікультурному середовищі вищого навчального закладу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Довгополова Яна Володимирівна. – Харків, 2007. – 209 с.
3. Кавун Л.В. Толерантність в структурі личностних свойств студентів вузів / Л.В. Кавун // Вестник ТГП. – 2010. – Вип. 12 (102). – С.160-165.
4. Міграція і толерантність в Україні: [зб. ст. / за ред. Ярослава Пилипинського]. – К.: Стилос, 2007. – 191 с.
5. Тарасишина О.М. Справедливість і толерантність у сучасному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / О.М. Тарасишина. – Одеса, 2008. – 21 с.
6. Чопей В.С. Толерантність як принцип і основа світоглядної парадигми сучасних студентів / В.С. Чопей // Соціальна робота та управління: соціологія, психологія, педагогіка, соціальна робота. – 2011. – Вип. 1. – С.48-59.
7. Яшин Н. Формування толерантності студентів в умовах полікультурного середовища вищого навчального закладу / Надія Яшин // Обрії: науково-педагогічний журнал. – 2014. – № 1(38). – С. 105-109.
8. Blimling G. The Resident Assistant / Gregory Blimling. – Dubuque: Kendall Hunt, 2010. – 494 p.
9. Horianska A.M. Psykholohichni osoblyvosti rozvytku tolerantnosti maibutnykh uchyteliv / А.М. Horianska // Naukovyi visnyk Mykolaiivskoho derzhavnoho universytetu im. V.O. Sukhomlynskoho. – 2011. – Т.2, Vyp. 7. – С. 84-88.
10. Dovhopolova Ya.V. Formuvannia tolerantnykh vidnosyn studentiv u polikulturnomu seredovyschi vyschoho navchalnoho zakladu: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.05 / Dovhopolova Yana Volodymyrivna. – Kharkiv, 2007. – 209 s.
11. Kavun L.V. Tolerantnost v strukture lychnostnykh svoistv studentov vuzov / L.V. Kavun // Vestnyk TNP. – 2010. – Vyp. 12 (102). – S.160-165.
12. Mihratsiia i tolerantnist v Ukraini: [zb. st. / za red. Yaroslava Pylypynskoho]. – K.: Stylos, 2007. – 191 s.

13. Tarasyshyna O.M. Spravedlyvist i tolerantnist u suchasnomu pravi Ukrainy: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01 / O.M. Tarasyshyna. – Odesa, 2008. – 21 s.
14. Chopei V.S. Tolerantnist yak pryntsyyp i osnova svitohliadnoi paradyhmy suchasnykh studentiv / V.S. Chopei // Sotsialna robota ta upravlinnia: sotsiologhiia, psykholohiia, pedahohika, sotsialna robota. – 2011. – Vyp. 1. – S.48-59.
15. Yashyn N. Formuvannia tolerantnosti studentiv v umovakh polikulturnoho seredovyscha vyschoho navchalnoho zakladu / Nadiia Yashyn // Obrii: naukovy-pedahohichniy zhurnal. – 2014. – № 1(38). – S. 105-109.
16. Blimling G. The Resident Assistant / Gregory Blimling. – Dubuque: Kendall Hunt, 2010. – 494 p.

The article is devoted to the study of the relevance of tolerance formation of law students. The analysis of the scientific and pedagogical literature on the problem is conducted. The article examines the meaning of the concept of "tolerance". The factors influencing the formation of a tolerant personality are identified. The author emphasizes the need for and efficacy of fostering tolerance in the process of studying at higher educational institutions. The student age is considered to be the most favourable period for the development of the student's personality and his worldview. The paper characterizes the role of lawyers in the society. The place of tolerance in the system of humanistic values of a lawyer is discussed. The importance of this quality for his professional activity is justified. The examples of intolerant behaviour of legal professionals are shown. The tasks and skills of a lawyer necessary for the effective legal practice are determined.

Key words: *tolerance, tolerant personality, student age, higher education, lawyer, education.*

doi: 10.15330/esu.9.119-125